

Renata Weinerová

Romové a stereotypy
Výzkum stereotypizace
Romů v Ústeckém kraji

Romové a stereotypy

Výzkum stereotypizace Romů
v Ústeckém kraji

PhDr. Renata Weinerová, CSc.

Recenzovali:

prof. PhDr. Josef Kandert, CSc.

PhDr. Dana Bittnerová, CSc.

Mgr. Markéta Levínská, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum

Redakce Alena Jirsová

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2014

© Renata Weinerová, 2014

ISBN 978-80-246-2632-1

ISBN 978-80-246- 2648-2 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2015

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Úvodem	7
Terminologické vymezení pojmů	9
K výzkumu stereotypů v tuzemsku: teoreticko-konceptuální pozadí	15
K výzkumu stereotypů v sociální psychologii a sociální antropologii	18
Výzkum stereotypů v Ústeckém kraji	21
Metoda výzkumu	26
Výsledky empirického výzkumu	29
Sonda do politických postojů respondentů	57
„Boj“ proti stereotypům v souvislosti s romským tématem	67
Závěr	71
Příloha	78
Literatura	85
Resumé	89

Úvodem

Během let profesně vyjadřovaného zájmu o tematiku Romů jsem se setkávala se vzácně podobnými reakcemi svého nejbližšího okolí na snahy o poznávání této části české populace. Poznámky a komentáře neromského světa na moje aktivity byly často zabarveny podezíravostí, nevolí a je možné říci, že i odporem nejen k tématu, ale potažmo i k mé osobě, jež se stala podezřelým a provokativním reprezentantem neznámého, hodnotově ambivalentního a těžko pochopitelného cizího světa – hovořím o osmdesátých letech minulého století. Brzy jsem vyzorovala, že se postoje lidí kolem mě opakují a vytvářejí jakési stereotypní modely předsudečných výroků, s jejichž zněním jsem se jako začínající, mladá a idealisticky naladěná výzkumnice těžko vyrovnávala. Nejčastější výroky, které jsem slýchávala během osmdesátých let minulého století, tvrdily, že „Cikáni kradou slepice a pálí parkety“. Protože jsem se během terénní práce na Kladně a v Praze s podobnými činnostmi Romů v praxi nesetkávala, považovala jsem je za lživá a předpojatá tvrzení. To, že se mohou zakládat na skutečnosti, avšak pocházejí z jiného historického období a jejich podstata původně reflektující realitu se s plynoucím časem stala již nepravdivou, jsem tenkrát ještě netušila. Drůbež na českém venkově skutečně odcizovali členové romských kočujících rodin v meziválečném i těsně poválečném období. K vytrhávání dřevěných parket a jejich používání jako paliva namísto běžného otopu docházelo v českých zemích v poválečném období původně usedlými romskými imigranty z východoslovenských osad, kteří neměli zakotveny odpovídající civilizační návyky při obývání pevných zděných domů. Oba zmíněné stereotypy zachycené v osmdesátých letech potvrzují efekt homogenity při pohledu jedné etnické skupiny na skupinu odlišnou. Jde o tendenci posuzovat cizí skupinu méně diferencovaně nežli skupinu vlastní – „oni“ jsou všichni stejní. Ačkoliv se v případě Romů žijících na území tehdejšího Česko-

slovenska jednalo o dvě diametrálně odlišné subetnické romské skupiny (kočovní versus usedlí), vymezující se navzájem svým statusem, jazykem i kulturou, české majoritě splývali ve skupinu jedinou a tak je ve svých výrocích bez bližšího rozlišení také posuzovali. Ostatně tento jev popisuje i americký antropolog Matt T. Salo, který konstatuje, že „Ne-Cikáni mají sklon nahlížet všechny Cikány jako homogenní masu a jen výjimečně se obtěžují v této mase dále rozlišovat“. V dalším textu Salo vyvozuje, že ačkoliv se každá z cikánských skupin nazývá jinak, dichotomie mezi ní a jejím necikánským protějškem je vždy stejně hluboká. (Salo 2008: 218–219). V podobném duchu se vyjadřuje i britská antropoložka Judith Okely (Okely 1983: 77–104).

V devadesátých letech, s postupující demokratizací české společnosti, bylo možné si všimnout i dalších stereotypů, které lidé do té doby otevřeně nevyslovovali. Pocity, které se dříve nesměly veřejně vyjadřovat, vypluly na povrch a nabyly na intenzitě. Ty se již týkaly nejen etnických nebo národnostních skupin, ale i dalších menšin, jako jsou homosexuálové, neslyšící, mentálně postižení atd. Tehdy mě začalo zajímat, jakým způsobem se stereotypy vytvářejí a co to vlastně stereotypy jsou. Odpovědi na tyto otázky jsem začala hledat až na přelomu let 2009/10, poté, co mi byl umožněn výzkum současných kulturních (etnických) stereotypů v pohledu Čechů na Romy v Ústeckém kraji. Během shromažďování a třídění teoretických pramenů k tématu jsem se od početně skromnější etnologické literatury záhy dostala k nepoměrně bohatší literatuře sociálně psychologické. Pojem „stereotyp“ uvedl do sociální psychologie významný americký novinář a spisovatel Walter Lippmann již roku 1922. Od té doby došlo na společenskovědním poli bádání o stereotypech k mohutnému posunu. Především sociálně psychologické teorie podhalily hlubší příčiny vzniku stereotypů a pomohly mi pochopit jejich nezastupitelné místo v procesu konceptualizace sociálního světa člověkem. Rasa a etnicita jsou považovány za kategorie, které svou podstatou spouští stereotypizaci v jakékoliv situaci (Zelová 2008: 364). Romové v České republice tvoří viditelnou menšinu, bývají stigmatizováni některými typickými antropologickými znaky, a proto se stávají snadným objektem nejen stereotypizace, ale i rasové diskriminace a rasového násilí. Bližší pohled na tuto složitou interkulturní problematiku by měly přinést následující kapitoly, které se věnují problematice stereotypů a souvisejícím tématům.

Terminologické vymezení pojmů

V diskusích na romské téma dochází často k terminologickým nedorozuměním – v souvislosti se stereotypy bývají zpravidla zaměňovány pojmy stereotyp, předsudek, diskriminace a rasismus. Tyto pojmy spolu zpravidla úzce souvisí, přesto je dobré si vyjasnit, že zatímco pojem stereotyp se obsahově vymezuje na úrovni pouhých představ člověka, předsudek se již projevuje konkrétními postoji a diskriminace se potom promítá do konkrétních forem chování lidí. Zmatky kolem terminologie vysvětluje skutečnost, že pojmy předsudek, postoj, stereotyp a image se ve starší literatuře překrývaly, teprve až od 30. let minulého století se postupně začaly diferencovat (Geist 1992: 453). V případě rasismu se jedná o komplexnější ideologický systém přesvědčení, který legitimuje podřízenost určité skupiny lidí s tím, že tato skupina je biogeneticky a kulturně méněcenná (Heywood 2008: 236). Rasismus nemusí být pouze záležitostí jednotlivců, ale může být pevně ukotven v institucionální struktuře společnosti, o čemž svědčí mnohé příklady z historie. Jednoznačnému vymezení pojmu rasismu se dnes mnozí autoři vzpírají a přicházejí s osobitými přístupy, které zakládají na biologických, antropologických, historických nebo sociologických argumentech. Např. francouzský filozof Pierre-André Taguieff rozeznává tři typy rasismu: primární, sekundární a terciární. Terciární typ rasismu vychází podle Taguieffa z obou předchozích a považuje se za „vědecký“, protože se odvolává na některé experimenty sociální psychologie, odhalující kořeny rasismu v nevědomé, tedy neovladatelné sféře psychiky (Taguieff 1987: 64, 74; Kosek 2011: 11–21).

Stereotypy – na něž se tato práce zaměřuje především – ve smyslu představ člověka o ostatních lidech, patří do oblasti sociální percepce (tj. utváření si dojmu o druhých lidech). Sociální percepce podléhá určitým zákonitostem. Lidé mají tendenci uvažovat o ostatních v určitých